

ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНИЙ ДИСКУРС ДОКУМЕНТАЛІСТИКИ ГРИГОРІЯ ГУСЕЙНОВА

У статті розглянуто становлення документальної літератури, схарактеризовано основні ознаки фактографічного письма. У роботі представлені відомості про розвиток української документалістики та її основних представників. Проаналізовано художньо-біографічний життєпис Григорія Гусейнова "Господні зерна". У статті визначено ознаки нового жанру документалістики. На прикладі твору визначено два аспекти документального письма Г. Гусейнова: літературний та історичний. Акцентовується увага на способі поєднання фактів, документів, свідчень, спогадів у документальному тексті письменника.

Ключові слова: документалістика, дискурс, життєпис, автобіографічний роман, фікційна література, факт

Документалістика логічно вписується в рамки сучасної літератури, розширює її проблематику, тематику, моделює особливий спосіб відтворення дійсності. Попри загальновідоме розуміння такого типу письма, література факту в межах україністики лишається маловивченою. Читацька та літературознавча аудиторія охоче відкриває для себе популярне читиво, з насиченим сюжетом, близькими для себе героями, життєвими пережиттями. Натомість література non fiction перебуває поза детальним вивченням.

У статті передбачається простежити історію української документалістики; визначити основних представників такого письма; схарактеризувати художньо-естетичний дискурс фікційної літератури на прикладі "Господніх зерен" Григорія Гусейнова; з'ясувати роль і місце документального письма в пост-модерному періоді літератури.

Документальна література (лат. documentum: вірець, посвідчення, доказ і litteratura: буквенне письмо, освіта, наука) – це художньо – публіцистичні, науково – художні твори (нарис, нотатки, хроніка, репортаж), що ґрунтуються на повному або частковому використанні документальних джерел [10, 241].

У світовому контексті появу документального письма пов'язують з античним періодом, а в українському – з киеворуським ("Повість минулих літ", "Слово о полку Ігоревім"). Давньоукраїнська

літературна спадщина становить одне з основних джерел документального письма. Література того часу з фактографічною точністю передавала реалії доби. Проте узагальнення відомостей та виокремлення такої літератури в Україні в окремих вид відбулося у ХХ ст. Теоретиками літератури факту в Європі називають Л. Гаткінда "The Art of Creative Nonfiction", М. Фрімена "Non-Fiction Writing Strategies", серед російських літературознавців Я. Явчуновського "Документальные жанры", І. Янську "Пределы достоверности: Очерки документальной литературы". Українські дослідники зробили внесок у вивчення: О. Галич "Українська документалістика на зламі тисячоліть", М. Коцюбинська "Історія, оркестрована на людські голоси. Екзистенційне значення художньої документалістики для сучасної української літератури" [5, 12, 13, 14].

Поширення літератури non-fiction відбулося на початку ХХ ст., це пов'язують з кризою роману. На зміну традиційному роману прийшов новий твір, а саме текст майбутнього, що характеризується: психологізмом, перший план посідає автор зі своїми думками та переживаннями, які висловлює у відносно сталій формі. Другий сплеск документалістики відбувся на межі ХХ–ХХІ ст.; він пов'язаний з розвитком історичного мислення, зі зростанням інтересу до достовірних подій.

О. Галич визначає документалістику як літературу, що базується на реальних історичних фактах, документах й охоплює три напрямки: мемуаристику, художню біографію, художню публіцистику. Важливою ознакою такої літератури є осмислення певних соціально-історичних подій, життєвого шляху історичної особи [4, 10].

Основними жанрами літератури non-fiction є: щоденник, автобіографія, мемуари, сповідь, листи. У такій літературі домінує суб'єктивна оцінка автора. Залежно від того, кому адресована література, науковець Варикаша М. виокремлює такі різновиди документального письма: самоадресовані (не опубліковані за життя щоденники Ф.Кафки); діалогізована (листування О. Кобилянської та Лесі Українки), адресовані – щоденники, автобіографії, мемуари [3, 8].

Художньо-документальна література характеризується такими ознаками:

– документальна домінанта (твір написаний на основі фактів, документів, спогадів);

- особистісне начало (представлення точки зору автора);
- ретроспективність;
- подвійне бачення подій (висвітлення їх з погляду документа та бачення самого автора);
- асоціативність мислення (автор вибудовує хронологію подій, пов'язує їх в єдине ціле).

У документальних творах перевага надається саме факту, що є першоосновою документального письма. З факту, тобто документу, береться інформація, проте джерело лише згадується, прямо не цитується. До самого ж документа додається авторський вимисел. Наявність факту є обов'язковим параметром у літературі *non fiction*.

Документальна домінанта прочитується в таких творах: Г. Гусейнова "Господні зерна", "Станційні пасторали", "Незаймані сніги", Ю. Андруховича "Центрально-східна ревізія", А. Дімарова "Прожити й розповісти", С. Плачинди, В. Шкляра "Чорний ворон".

Доробок Григорія Гусейнова відомий українському читачькому загалу, однак літературознавча складова його аналізу залишається сьогодні надто обмеженою.

Твори письменника перебувають на межі жанрів есеїстики та белетристики. Прозові твори автора – "Станційні пасторали", "Незаймані сніги", "Чаша ювеліра Карла Фаберже", "Сповідь дитинства" – зразки довершеної української прози. Документальні полотна розкривають історію століть, описано та схарактеризовано епохальні постаті як історичних діячів, так і письменників. Багатофактажність – історична, географічна, ідеологічна, естетична, психологічна, художня – основна риса творів письменника.

З першого погляду сюжет текстів автора видається не складним. І водночас манера письма, моделювання композиції, накладання в одному тексті декількох жанрів (автобіографія, листи, спогади) відповідає постмодерній стильовій традиції.

"Господні зерна" вдало схарактеризував М. Слабошпицький: "Це безпрецедентний у нашій літературі, надзвичайно амбітний творчий задум, пронесений через десятиліття, реалізований упродовж півтора десятиліття" [6, 6]. Твори в загальному значенні критик називає історико-культурологічною прозою.

Сюжет твору "Господні зерна" вибудовується на автобіографічних подіях. У ньому описується життя українських родин, історичних діячів, представників влади. Автор чітко не визначає часовий проміжок: відсутність точних дат веде до абстрагування описуваних подій, відкриває простір для фантазії. І водночас подається детальна характеристика тополісів: наведено назви населених пунктів, вулиць, річок, що підкреслює документальну наснаженість твору. У романі читач зустрічається з відомими та призабутими діячами культури, науки, літератури: родиною Симиренків, істориком Аполлоном Скальковським, природознавцями Робертом Регелем і Віктором фон Граффом, родиною Фальц-Фейнів – засновниками заповідника Асканії-Нової. Автор прагне реконструювати в пам'яті сучасників ситуації тих людей, які стали символами української культури та історії.

Письменнику вдалося винайти для себе унікальний жанр-синтез документа, гіпотези, замальовки, культурної рефлексії, історичної хроніки, поетичного пейзажу, генеалогічної студії.

Твори письменника вибудовуються за певними фактами, документами, подробицями. Автор прагне побачити за цими джерелами унікальність людської долі в загальноісторичному контексті. Г. Гусейнов навмисно порушує хронології подій у "Господніх зернах". Письменник вдається до монтажу фактів, що на перший погляд не пов'язані між собою, однак автор віднаходить між ними асоціативний перегук. Часто факти перериваються авторськими відступами, які видаються логічним доповненням до історичної події чи розкривають характер персонажів.

Власне автобіографічні екскурси і вибудовують документальне та художнє полотно твору. У структурі тексту прочитуються регіонаознавчі студії, описи українських династій, що мають величезне значення для формування української духовної цивілізації. Автор реставрує в пам'яті призабуті постаті; звертається як до подій суто українських, так і зарубіжних, розкриває глибший аспект: "Україна у світі", "Україна та Європа", "Україна та Північна Америка".

Сюжет твору нагадує мандрівний сюжет. Письменник проводить читача тими частинами світу, в які доля відсилала герої книги.

Фабулою дослідження Г. Гусейнова виступає доля Миколи Львовича Давидова – майстра садово - паркової культури й творця дендропарку в херсонському степу, а фактичною основою – життєсофія непересічних особистостей.

Приєм оповіді Г. Гусейнова нагадує манеру письма Миколи Костомарова, Олександра Солженіцина. Письменник використовує живу людську пам'ять, (свідчення учасників подій). Одним з джерел книги виступає особиста пам'ять письменника. Також в книзі джерельною базою слугують перекази, легенди, свідчення й матеріали преси, словники, документи й фонди музеїв, літературознавчі, історичні, культурологічні дослідження.

У книзі українська історія (політична, наукова, мистецька, літературна) також зрощена з історією та ментальністю інших народів, і відразу помітні мікросюжети про О. Пушкіна, П. Чайковського, Оноре де Бальзака, Г. Гусейнова, насамперед, цікавить, як навколишній світ відбивався в Україні, збагачуючись ним і збагачуючи його.

Особливу нішу в "Господніх зернах" посідають цитати з творів інтелектуальної спадщини визначних українських письменників – В. Винниченка, Остапа Вишні, П. Тичини, В. Сосюри, О. Довженка, Є. Маланюка та інших, що сприймаються і як ознака введення документів, документалізованості оповіді, і як своєрідне охудожнення аналітичного універсуму твору, і як посилення суто когнітивних функцій макротексту.

Із першої книги "Господніх зерен" відразу помітна багатоплановість літературних площин. Йдеться про історико-літературний процес ХІХ–ХХ століть, та масштабну творчість українських письменників, літературознавців. Твір поєднує біографію письменника з його творчим доробком, з краєм, землею, де народився кожен із згаданих авторів. Г. Гусейнов вдається до маловідомої біографії постатей, забутих імен літераторів, акторів українського театру, художників, діячів культури, науки, мистецтва, політики Кривого Рону, Кіровоградщини, Дніпропетровщини, Херсонщини, Київщини. Маже 40–50 відсотків змістового наповнення книги становить історія життєпису маловідомих та забутих діячів української культури: Іван Хоменко, Андрій Німенко, Терень Масенко. Праця складає багатоаспектну площину українського літературної минувшини.

Літературний контекст скерований на біографію постаті у зв'язку з історичними подіями конкретної епохи. Відразу помітно, Г. Гусейнов не вдається до аналізу творчості письменників, за основу сюжету він використовує біографію Є. Маланюка, Ю. Яновського, Т. Масенка, Миколи Хвильового та порівнює її з історичними подіями, в період яких жили автори. При цьому хроніка подій порушена. По суті, автор "Господніх зерен" тримає читача в напрузі, налаштовує на уважність та цілісне розуміння різних у часі категорій минулого.

Поряд з іменем Зінаїди Тулуб, автора психологічно найсильнішого роману, Г. Гусейнов ставить імена людей, які стали вигнанцями з української літератури: Сергій Єфремов, Дмитро Донцов, Микола Хвильовий, Володимир Кубійович, Улас Самчук, Іван Огієнко, Володимир Винниченко, Аркадій Любченко, Улас Самчук, Євген Маланюк, Богдан Лепкий. "Їхні книжки передавались у спецфонди за списками, незалежно від змісту. Й вони ж часто підлягали повному списанню в макулатуру. У такому списку за 1947 р. значилося прізвище Спиридона Черкасенка, а в списку на знищення книжок у 1948 р. називалася 21 його публікація". У 1970-х рр. запроваджена практика знищення книжок тривала. З полиць зникли книжки Миколи Руденка, Івана Дзюби, Віктора Некрасова. Власне, таке нищення, без глибоких роздумів, стало однією з причин втрати історичної пам'яті в літературі України.

Із життєпису М. Драгоманова, П. Куліша, І. Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, Олени Пчілки, Є. Чикаленка, М. Грушевського, С. Єфремова автор розкриває всеохопний контекст доби ХІХ–ХХ ст., літературна дискусія 1873–1878 рр., формування народництва, діяльність "Старої громади", функціонування українського часопису "Основа". Г. Гусейнов детально не виписує події, не подає їх хронології, а тільки окремими реченнями зазначає про літературне минуле. Власне письменник не ставив собі за мету проаналізувати факти, його основним завданням було за допомогою ретроспекції відновити в історичній пам'яті сучасників концептуально важливі етапи формування тієї літератури, яка іменується з початку 2000-тисячних років сучасною.

Адже в розріз з давноминулими літературними епохами та їх представниками Г. Гусейнов згадує творчість Ю. Винничука, Ю. Андруховича, М. Магіос.

Літературний контекст "Господніх зерен" досить масштабний. Він складається з таких аспектів:

- історико – літературний процес ХІХ–ХХ ст.;
- життєписи українських письменників;
- аналіз літературних подій;
- українська діаспора ХХ ст.;
- творчість епохальних постатей (Ю. Яновського, В. Винниченка, Є. Маланюка, М. Куліша);
- забуті та маловідомі імена в українській літературі.

В історичному плані в "Господніх зернах" автор представив координати минувшини ХХ ст., які вимірюються подіями Першої та Другої світових війн, Великою Вітчизняною війною. Головними учасниками тих подій стали загони Українських Січових Стрільців, діяльність Уряду П. Скоропадського, участь Нестора Махна, Симона Петлюри та Миколи Григор'єва. На сторінках книги діють загони червоних, денікінців, григор'євців із народними героями – Василь Чучупака, Кость Гордієнко. Автор не намагається дати аналіз подій, його головне завдання – звести в єдину картину історичної минувшини гостросюжетний колорит епохи.

Отже, історична рецепція минувшини є невід'ємною частиною літературного аспекту, доповнює та розширює її. Автор представив декілька історичних площин: епізодично період Київської Русі, найширше – етап козаччини, значне місце займають події ХХ ст. зокрема діяльність Української Центральної Ради на чолі з М. Грушевським. З художнім осмисленням Г. Гусейнов відобразив колорит протистоянь денікінців, махновців, петлюрівців на чолі з їх отаманами. Історична пам'ять є основною категорією художньо-документального життєпису.

"Господні зерна" Г. Гусейнова представляють новий тип документального письма. Авторіві вдалося поєднати літературний та історичний контексти в художньо-документальному життєписі. На основі категорій – пам'ять, історична ретроспектива, факт – письменник змодельовав цілісну картину минулого

культурної, літературної та історичної візії українців. Уведений Г. Гусейновим жанр дозволив автору зобразити долю окремої постаті через життя окремої української епохи. Стиль та манера письма автора відповідає постмодерному напрямку літератури. Книга нового тисячоліття відроджує традиції документального письма та виводить документальну прозу на якісно новий етап розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Акіншина І.М. Художня біографія: вчора, сьогодні, завтра / І.М. Акіншина // *Нова філологія*. – 2001. – № 2. – С. 103–110.
2. Бернадська Н. Літературні джерела українського роману в давньому письменстві / Бернадська Н. // *Український роман: теоретичні проблеми і жанрова еволюція*. – К.: Академвидав, 2004. – С. 13–35.
3. Варикаша М.М. Література non-fiction: поміж фактом і фікцією / М.М. Варикаша. – *Актуальні проблеми слов'янської філології*. – 2010. – Вип. XXIII / – Ч. 3. – С. 1–12.
4. Галич О. Документальність – провідна жанрова риса літератури ХХІ століття / Галич О. // *Таїни художнього тексту (до проблеми поетики тексту): [зб. наук. праць / наук. ред. Н.І. Заверталюк]*. – Дніпропетровськ: РВВ ДНУ, 2003. – Вип. 3. – С. 9–15.
5. Гаткінд Л. *The Art of Creative Nonfiction* / Л. Гаткінд – Canada, 1997. – 681 с.
6. Гусейнов Г. Господні зерна: художньо-документальний життєпис / Г. Гусейнов. – К: Український письменник, 2011. – 682 с.
7. Гусейнов Г. Станційні пасторалі. Сповідь дитинства / Гусейнов Г. – Кривий Ріг: Акта, 2005. – 549 с.
8. Клочек Г. Музика підтекстових смислів / Г. Клочек // *Літературна Україна*. – 2012. – 12 квітня (№15). – С. 6–7.
9. Коцюбинська М. Історія, оркестрована на людські голоси: екзистенційне значення художньої документалістики для сучасної української літератури / Коцюбинська М. – К.: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2008. – 70 с.
10. *Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 2* / Авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. – К.: ВЦ "Академія", 2007. – 622 с.
11. Марко В. Слово, що повертає із забуття: На здобуття національної премії України імені Тараса Шевченка висуното Григорія Гусейнова за твір "Сталінські пасторалі" / В. Марко // *Літературна Україна*. – 2001. – 15 лютого. – С. 6.
12. Фрімен М. *Non-Fiction Writing Strategies* / М.Фрімен. – Canada, 2000. – 541 с.
13. Явчуновський Я. *Документальные жанры* / Я. Явчуновський. – Саратов: Саратовский университет, 1985. – 232 с.
14. Янська І. *Пределы достоверности: Очерки документальной литературы* / И. Янська. – М., 2001. – 314 с.

Стаття надійшла до редакції 24.04.15

А. А. Гулай, асп.

Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, Киев

**Художественно-эстетический дискурс
документалистики Григория Гусейнова**

В статье рассматривается развитие документальной литературы, охарактеризованы основные признаки фактографического письма. В работе представлены сведения о развитии украинской документалистики и ее основных представителей. Проанализировано художественно-биографическое описание Григория Гусейнова "Господние зерна". В статье определены признаки нового жанра документалистики. На примере произведения определены два аспекта документального письма Г. Гусейнова: литературный, исторический. Акцентируется внимание на способе соединения фактов, документов, показаний, воспоминаний в документальном тексте писателя.

Ключевые слова: документалистика, дискурс, жизнеописание, автобиографический роман, литература-фикция, факт

A. Gulai, PhD student

Institute of Philology Taras Shevchenko National University of Kyiv

Art and aesthetic discourse documentaries Grygoriy Guseynov

The article deals with the formation of nonfiction, describes the main features of factual writing. The paper provides information on the development of Ukrainian documentary and its main representatives. Analyzed artistic and biographical biography of Gregory Huseynov "Lord of grain." The article outlines the features of the new documentary genre. In example works two aspects of documentary writing H. Huseynova. Attention is focused on ways of combining facts, documents and evidence in the documentary memories text writer.

Keywords: documentaries, discourse, biography, autobiographical novel, fiksiyna literature, the fact.

УДК82 – 193: 801. 631. 5

К. В. Довбня, канд. пед. наук.

Институт філології КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

**СИСТЕМА БГАВ ТА РАС У КРІШНАЙТСЬКІЙ
СЕРЕДНЬОВІЧНІЙ ПОЕЗІЇ ГІНДІ**

Пропонована стаття розглядає питання про поетологічні особливості поезії відомого поета пізньосередньовічної літератури бгакті Раскхана, а саме, важливу категорію поетики гінді – систему бгав та рас. Цей аспект вивчення творчості поета ще не досліджений.

Ключові слова: бгава, раса, бгакті, зустріч.